

بِسْمِ اللَّهِ
الرَّحْمَنِ
الرَّحِيمِ

۳۰۰۰ نکته کلیدی

حقوق جزا

تدوین: گروه علمی مؤسسه آموزش عالی آزاد چتر دانش

انتشارات چتر دانش

سخن ناشر

رشته حقوق با تمام شاخه‌ها و گرایش‌هایش، به‌منزله یکی از پرطرفدارترین رشته‌های دانشگاهی کشور، تعداد فراوانی از دانشجویان علوم انسانی را به‌خود جلب کرده است؛ دانشجویانی که پس از تحصیل، وارد عرصه خدمت شده‌اند و در مناصب و جایگاه‌های گوناگون به ایفای وظیفه مشغول می‌شوند.

منابعی که در دانشکده‌های حقوق، مبنای کار قرار گرفته و تحصیل دانشجویان بر مدار آن‌ها قرار دارد، در واقع، مجموعه کتب و جزواتی هستند که طی سالیان متمادی چنان‌که باید تغییر نیافته و خود را با تحولات و نیازهای زمانه هماهنگ نکرده‌اند.

این، درحالی است که نیاز مبرم دانش‌پژوهان به مجموعه‌های پربار و سودمند، امری انکارناپذیر است. به‌این ترتیب، ضرورت تدوین کتب غنی و ارزشمند برای رفع نیازهای علمی دانشجویان رشته حقوق و نیز رشته‌های متأثر از آن، باید بیش از گذشته مورد توجه قرار گیرد؛ کتاب‌هایی که روزآمدی محتوای آنها از یک سو و تناسب آنها با نیاز دانش‌پژوهان از سوی دیگر، مورد توجه و لحاظ ناشر و نویسنده، قرار گرفته باشد.

مؤسسه آموزش عالی آزاد چتر دانش، در مقام مؤسسه‌ای پیشگام در امر نشر کتب آموزشی روزآمد و غنی، توانسته است گام‌های مؤثری در همراهی با دانشجویان رشته حقوق بردارد. این مؤسسه افتخار دارد که با بهره‌مندی از تجربیات فراوان خود و با رصد دقیق نیازهای علمی دانشجویان، به تولید آثاری همت‌گمارد که مهم‌ترین دستاورد آن‌ها، تسهیل آموزش و تسریع یادگیری پژوهندگان باشد. انتشارات چتر دانش امیدوار است با ارائه خدمات درخشان، شایستگی‌های خود را در این حوزه علمی بیش از پیش به منصفه ظهور برساند.

فرزاد دانشور

مدیر مسئول انتشارات چتر دانش

فهرست

۸	کتاب اول: کلیات
۸	بخش اول: مواد عمومی
۸	فصل اول: تعاریف
۸	فصل دوم: قلمرو اجرای قوانین جزایی در مکان
۱۱	فصل سوم: قلمرو اجرای قوانین جزایی در زمان
۱۳	فصل چهارم: قانونی بودن جرایم، مجازات‌ها و دادرسی کیفری
۱۳	بخش دوم: مجازات‌ها
۱۳	فصل اول: مجازات‌های اصلی
۱۷	فصل دوم: مجازات‌های تکمیلی و تبعی
۲۱	فصل سوم: نحوه تعیین و اعمال مجازات‌ها
۲۳	فصل چهارم: تخفیف مجازات و معافیت از آن
۲۴	فصل پنجم: تعویق صدور حکم
۲۷	فصل ششم: تعلیق اجرای مجازات
۲۹	فصل هفتم: نظام نیمه آزادی
۳۰	فصل هشتم: نظام آزادی مشروط
۳۲	فصل نهم: مجازات‌های جایگزین حبس
۳۹	فصل دهم: مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان
۴۴	فصل یازدهم: سقوط مجازات
۴۴	مبحث اول: عفو
۴۴	مبحث دوم: نسخ قانون
۴۴	مبحث سوم: گذشت شاکی
۴۶	مبحث چهارم: مرور زمان
۴۸	مبحث پنجم: توبه مجرم
۵۰	مبحث ششم: اعمال قاعده درأ
۵۰	بخش سوم: جرائم
۵۰	فصل اول: شروع به جرم
۵۱	فصل دوم: شرکت در جرم
۵۱	فصل سوم: معاونت در جرم
۵۳	فصل چهارم: سردستگی گروه مجرمانه سازمان یافته
۵۳	فصل پنجم: تعدد جرم
۵۶	فصل ششم: تکرار جرم
۵۷	بخش چهارم: شرایط و موانع مسئولیت کیفری
۵۷	فصل اول: شرایط مسئولیت کیفری
۵۸	فصل دوم: موانع مسئولیت کیفری
۶۳	بخش پنجم: ادله اثبات در امور کیفری
۶۳	فصل اول: مواد عمومی
۶۴	فصل دوم: اقرار

۶۶	فصل سوم: شهادت
۷۰	فصل چهارم: سوگند
۷۲	فصل پنجم: علم قاضی
۷۳	بخش ششم: مسائل متفرقه
۷۵	کتاب دوم: حدود
۷۵	بخش اول: مواد عمومی
۷۶	بخش دوم: جرائم موجب حد
۷۶	فصل اول: زنا
۷۹	فصل دوم: لواط، تفریض و مساحقه
۸۱	فصل سوم: قوادی
۸۱	فصل چهارم: قذف
۸۴	فصل پنجم: سبّ نبی
۸۵	فصل ششم: مصرف مسکر
۸۶	فصل هفتم: سرقت
۸۸	فصل هشتم: محاربه
۸۹	فصل نهم: بغی و افساد فی الارض
۹۱	کتاب سوم: قصاص
۹۱	بخش اول: مواد عمومی
۹۱	فصل اول: اقسام و تعاریف جنایات
۹۴	فصل دوم: تداخل جنایات
۹۶	فصل سوم: شرایط عمومی قصاص
۹۹	فصل چهارم: راه های اثبات جنایت
۱۰۶	فصل پنجم: صاحب حق قصاص
۱۱۰	فصل ششم: شرکت در جنایت
۱۱۲	فصل هفتم: اکراه در جنایت
۱۱۳	بخش دوم: قصاص نفس
۱۱۴	بخش سوم: قصاص عضو
۱۱۴	فصل اول: موجب قصاص عضو
۱۱۶	فصل دوم: شرایط قصاص عضو
۱۲۱	بخش چهارم: اجرای قصاص
۱۲۱	فصل اول: مواد عمومی
۱۲۶	فصل دوم: اجرای قصاص نفس
۱۲۷	فصل سوم: اجرای قصاص عضو
۱۳۰	کتاب چهارم: دیات
۱۳۰	بخش اول: مواد عمومی
۱۳۰	فصل اول: تعریف دیه و موارد آن

۱۳۱	فصل دوم: ضمان ديه.....
۱۳۱	فصل سوم: راههای اثبات ديه.....
۱۳۳	فصل چهارم: مسئول پرداخت ديه.....
۱۳۷	فصل پنجم: مهلت پرداخت ديه.....
۱۳۸	فصل ششم: موجبات ضمان.....
۱۵۰	فصل هفتم: تداخل و تعدد ديات.....
۱۵۲	بخش دوم: مقادير ديه.....
۱۵۲	فصل اول: ديه نفس.....
۱۵۴	فصل دوم: قواعد عمومي ديه اعضا.....
۱۵۶	فصل سوم: ديه مقدر اعضا.....
۱۵۶	مبحث اول: ديه مو.....
۱۵۸	مبحث دوم: ديه چشم.....
۱۵۹	مبحث سوم: ديه بينی.....
۱۶۰	مبحث چهارم: ديه لاله گوش.....
۱۶۱	مبحث پنجم: ديه لب.....
۱۶۲	مبحث ششم: ديه زبان.....
۱۶۳	مبحث هفتم: ديه دندان.....
۱۶۴	مبحث هشتم: ديه گردن.....
۱۶۵	مبحث نهم: ديه فك.....
۱۶۵	مبحث دهم: ديه دست و پا.....
۱۶۷	مبحث يازدهم: ديه ستون فقرات، نخاع و نشيمنگاه.....
۱۶۸	مبحث دوازدهم: ديه دنده و ترقوه.....
۱۶۸	مبحث سيزدهم: ديه ازاله بكارت و افضا.....
۱۷۰	مبحث چهاردهم: ديه اندام تناسلي و بيضه.....
۱۷۱	مبحث پانزدهم: ديه پستان.....
۱۷۱	فصل چهارم: قواعد عمومي ديه منافع.....
۱۷۲	فصل پنجم: ديه مقرر منافع.....
۱۷۲	مبحث اول: ديه عقل.....
۱۷۳	مبحث دوم: ديه شنوایی.....
۱۷۳	مبحث سوم: ديه بينایی.....
۱۷۴	مبحث چهارم: ديه بویایی.....
۱۷۴	مبحث پنجم: ديه چشایی.....
۱۷۴	مبحث ششم: ديه صوت و گویایی.....
۱۷۵	مبحث هفتم: ديه ساير منافع.....
۱۷۶	فصل ششم: ديه جراحات.....
۱۷۸	فصل هفتم: ديه جنين.....
۱۷۹	فصل هشتم: ديه جنایت بر میت.....
۱۸۱	کتاب پنجم: تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده
۱۸۱	فصل اول: جرایم ضد امنیت داخلی و خارجی کشور.....

فصل دوم: اهانت به مقدسات مذهبی و سوء قصد به مقامات داخلی.....	۱۸۹
فصل سوم: سوء قصد به مقامات سیاسی خارجی.....	۱۹۱
فصل چهارم: تهیه و ترویج سکه قلب.....	۱۹۲
فصل پنجم: جعل و تزویر.....	۱۹۵
فصل ششم: محو یا شکستن مهر یا پلمپ و سرقت نوشته ها از اماکن دولتی.....	۲۰۵
فصل هفتم: فرار مجبوسین قانونی و اخفای مقصرین.....	۲۰۶
فصل هشتم: غضب عناوین و مشاغل.....	۲۰۹
فصل نهم: تخریب اموال تاریخی، فرهنگی.....	۲۱۰
فصل دهم: تقصیرات مقامات و مأمورین دولتی.....	۲۱۳
فصل یازدهم: ارتشا و ربا و کلاهبرداری.....	۲۱۹
فصل دوازدهم: امتناع از انجام وظایف قانونی.....	۲۳۲
فصل سیزدهم: تعدیات مأمورین دولتی نسبت به دولت.....	۲۳۲
فصل چهاردهم: تمرد نسبت به مأمورین دولت.....	۲۴۱
فصل پانزدهم: هتک حرمت اشخاص.....	۲۴۱
فصل شانزدهم: اجتماع و تبانی برای ارتکاب جرایم.....	۲۴۳
فصل هفدهم: جرایم علیه اشخاص و اطفال.....	۲۴۴
فصل هجدهم: جرایم ضد عفت و اخلاق عمومی.....	۲۵۴
فصل نوزدهم: جرایم بر ضد حقوق تکالیف خانوادگی.....	۲۵۷
فصل بیستم: قسم و شهادت دروغ و افشا سر.....	۲۵۹
فصل بیست و یکم: سرقت و ربودن مال غیر.....	۲۶۰
فصل بیست و دوم: تهدید و اکراه.....	۲۶۷
فصل بیست و سوم: ورشکستگی.....	۲۶۸
فصل بیست و چهارم: خیانت در امانت.....	۲۶۹
فصل بیست و پنجم: احراق و تخریب و اتلاف اموال و حیوانات.....	۲۷۲
فصل بیست و ششم: در هتک حرمت منازل و املاک غیر.....	۲۷۶
فصل بیست و هفتم: در افترا و توهین و هتک حرمت.....	۲۷۹
فصل بیست و هشتم: تجاهر به استعمال مشروبات الکلی و قماربازی و ولگردی.....	۲۸۱
فصل بیست و نهم: در جرایم ناشی از تخلفات رانندگی.....	۲۸۵
قانون جرایم رایانه‌ای.....	۲۸۹
فصل یکم: جرایم علیه محرمانگی داده‌ها و سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی.....	۲۸۹
فصل دوم: جرائم علیه صحت و تمامیت داده‌ها و سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی.....	۲۹۱
مبحث یکم: جعل رایانه‌ای.....	۲۹۱
مبحث دوم: تخریب و اخلال در داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی.....	۲۹۱
فصل سوم: سرقت و کلاهبرداری مرتبط با رایانه.....	۲۹۲
فصل چهارم: جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی.....	۲۹۳
فصل پنجم: هتک حیثیت و نشر اکاذیب.....	۲۹۵
فصل ششم: مسئولیت کیفری اشخاص.....	۲۹۶
فصل هفتم: سایر جرائم.....	۲۹۹
فصل هشتم: تشدید مجازات‌ها.....	۳۰۰

کتاب اول: کلیات

بخش اول: مواد عمومی

فصل اول: تعاریف

نکته ۱: قانون مجازات اسلامی در بردارنده موضوعات زیر است:

- جرایم و مجازات‌ها؛
 - اقدامات تأمینی و تربیتی؛
 - شرایط و موانع مسئولیت کیفری و قواعد حاکم بر آنها؛
- نکته ۲:** مجازات‌ها در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ عبارتند از:

- حدود؛
- قصاص؛
- دیات؛
- تعزیرات؛

نکته ۳: در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ جرم عبارت است از: رفتاری که (اعم از فعل یا ترک فعل) در قانون برای آن مجازات تعیین شده است. رفتارهایی که اقدامات تأمینی و تربیتی در پی دارند، جرم محسوب نمی‌شوند.

فصل دوم: قلمرو اجرای قوانین جزایی در مکان

نکته ۴: قوانین جزایی ایران در محدوده زیر اعمال می‌شود:

- قلمرو حاکمیت زمینی جمهوری اسلامی ایران؛
- قلمرو حاکمیت دریایی جمهوری اسلامی ایران؛
- قلمرو حاکمیت هوایی جمهوری اسلامی ایران؛

نکته ۵: چنانچه به موجب قانون حاکمیت قوانین جزایی ایران نسبت به محدوده‌های فوق، کاهش یافته باشد، به موجب آن قوانین عمل می‌شود.

نکته ۶: جرم در موارد زیر، جرم واقع شده در قلمرو حاکمیت ایران تلقی می‌شود:

- هرگاه جرم و نتیجه آن در قلمرو حاکمیت ایران واقع شود؛
- هرگاه جرم در قلمرو حاکمیت ایران واقع شود؛ ولی نتیجه آن در خارج تحقق یابد؛
- هرگاه جرم در خارج از قلمرو حاکمیت ایران واقع شود؛ ولی نتیجه آن در قلمرو حاکمیت ایران محقق شود؛
- هرگاه تنها یک قسمت از جرم در قلمرو حاکمیت واقع شود؛ گرچه قسمت‌های دیگر جرم و نیز نتیجه آن در خارج از قلمرو حاکمیت ایران محقق شود؛

نکته ۷: جرائمی که در خصوص آن‌ها صلاحیت واقعی قوانین جزایی ایران، جریان دارد، عبارتند از:

- اقدام علیه نظام، امنیت داخلی یا خارجی، تمامیت ارضی یا استقلال جمهوری اسلامی ایران؛
- جعل مهر، امضاء، حکم، فرمان یا دستخط مقام رهبری یا استفاده از آن؛
- جعل مهر، امضاء، حکم، فرمان یا دستخط رسمی رئیس‌جمهور، رئیس قوه قضاییه، رئیس و نمایندگان مجلس شورای اسلامی، رئیس مجلس خبرگان، رئیس دیوان عالی کشور، دادستان کل کشور، اعضای شورای نگهبان، رئیس و اعضای مجمع تشخیص مصلحت نظام، وزرا یا معاونان رئیس‌جمهور یا استفاده از آنها؛
- جعل آراء مراجع قضایی یا اجرائیه‌های صادره از این مراجع یا سایر مراجع قانونی و یا استفاده از آنها؛

● جعل اسکناس رایج یا اسناد تعهدآور بانکی ایران و همچنین جعل اسناد خزانه و اوراق مشارکت صادرشده یا تضمین شده از طرف دولت یا تهیه یا ترویج سکه قلب در مورد مسکوکات رایج داخل؛

نکته ۸: جعل دستخط مقام رهبری اعم از دستخط رسمی و عادی مشمول قواعد صلاحیت واقعی است.

نکته ۹: تنها جعل دستخط رسمی رئیس‌جمهور، مشمول قواعد صلاحیت واقعی است؛ نه دستخط عادی وی.

نکته ۱۰: تهیه و ترویج سکه قلب در خصوص سکه‌های بهار آزادی، مشمول قواعد صلاحیت واقعی نیست.

نکته ۱۱: منظور از صلاحیت واقعی این است که محاکم ایران قادر به رسیدگی به این جرایم خواهند بود؛ صرف‌نظر از اینکه مرتکبان آن‌ها تابع چه کشوری باشند و جرم در کدام کشور به وقوع پیوسته باشد. این قاعده به دلیل تأثیرگذاری جرایم مورد بحث بر نظم و امنیت کشور پذیرفته شده است.

نکته ۱۲: برای اعمال قاعده صلاحیت واقعی توجه به نکات زیر لازم است:

- تابعیت مرتکب تأثیری در این امر ندارد؛
- محل وقوع جرم تأثیری در این امر ندارد؛
- قوانین خاص می‌توانند دامنه جرایم تحت شمول قاعده صلاحیت واقعی را افزایش دهند؛
- محاکمه و مجازات مرتکبان جرایم موضوع صلاحیت واقعی، بر مبنای قوانین جمهوری اسلامی ایران خواهد بود؛
- در صورتی که رسیدگی به این جرایم در خارج از ایران به صدور حکم محکومیت و اجرای آن منتهی شود، دادگاه ایران در تعیین مجازات‌های تعزیری، میزان محکومیت اجراء شده را محاسبه می‌کند؛
- در صورتی که مرتکب در خارج از ایران محکوم شده باشد؛ اما مجازاتی را تحمل نکرده باشد، دادگاه ایران صرف‌نظر از رای صادره به محاکمه وی خواهد پرداخت؛

● در صورتی که مرتکب در خارج از ایران محاکمه شده و براءت حاصل نموده باشد، محاکم ایران صرف‌نظر از این محاکمه، به محاکمه مجدد وی خواهد پرداخت.

نکته ۱۳: برای محاکمه جرایم موضوع صلاحیت واقعی محاکم ایران، لازم نیست مرتکب در ایران یافت و یا به ایران اعاده شود؛ بلکه رسیدگی غیابی نیز ممکن است.

نکته ۱۴: قوانین جمهوری اسلامی ایران صرف‌نظر از محل وقوع جرم، حاکم بر رسیدگی به جرایم افراد زیر هستند:

- مستخدمان دولت؛
- مأموران سیاسی و کنسولی؛
- دیگر وابستگان دولت ایران که از مصونیت سیاسی برخوردارند.

نکته ۱۵: قوانین جمهوری اسلامی ایران تنها در صورتی حاکم بر رسیدگی به جرایم مستخدمان ایرانی هستند که ایشان در رابطه با شغل و وظیفه خود، مرتکب جرم شده باشند؛ بنابراین رسیدگی به جرایم ارتکاب یافته از سوی مستخدمان دولت که در رابطه با شغل و وظیفه ایشان نبوده، تابع عموماً بوده و در کشور محل ارتکاب رسیدگی خواهد شد.

نکته ۱۶: منظور از مأمورین سیاسی، رئیس هیئت نمایندگی یا هر مقام دولتی که در راستای اجرای وظیفه دولتی به به کشور دیگری سفر کرده است خواهد بود.

نکته ۱۷: جرائمی که اتباع ایران در خارج از ایران مرتکب می‌شوند، تابع اصل صلاحیت سرزمینی است؛ مگر در صورت اجتماع شروط زیر:

- مرتکب در ایران یافت و یا به ایران اعاده گردد؛
- رفتار ارتكابی به موجب قانون جمهوری اسلامی ایران جرم باشد؛
- در صورتی که در جرایم موجب تعزیر، متهم در محل وقوع جرم محاکمه و تبرئه نشده یا در صورت محکومیت، مجازات کلاً یا بعضاً درباره او اجراء نشده باشد؛
- طبق قوانین ایران، موجبی برای منع یا موقوفی تعقیب یا موقوفی اجرای مجازات یا سقوط آن نباشد.

نکته ۱۸: چنانچه یک ایرانی در خارج از ایران مرتکب جرم تعزیری شود، در صورتی که در محاکم خارجی محاکمه و تبرئه شده باشد، مشمول قاعده منع محاکمه مجدد بوده و محاکم ایران حق محاکمه وی را نخواهند داشت.

نکته ۱۹: چنانچه یک ایرانی در خارج از ایران مرتکب جرم تعزیری شود، در صورتی که در محاکم خارجی محاکمه شده و مجازات را جزئاً یا کلاً تحمل نموده باشد، مشمول قاعده منع محاکمه مجدد بوده و محاکم ایران حق محاکمه وی را نخواهند داشت.

نکته ۲۰: چنانچه یک ایرانی در خارج از ایران مرتکب جرم حدی شود، چه اینکه وی در محاکم

خارجی محاکمه و تبرئه شده باشد، یا اینکه محاکمه شده و مجازاتی را نیز تحمل نموده باشد، محاکم ایران حق دارند باری دیگر وی را بر مبنای قوانین جزایی ایران، محاکمه و مجازات نمایند. **نکته ۲۱:** هرگاه شخص غیرایرانی در خارج از ایران علیه شخصی ایرانی یا علیه کشور ایران مرتکب جرمی به جز جرائم مذکور در مواد قبل شود، در صورت اجتماع شرایط زیر طبق قوانین جزایی جمهوری اسلامی ایران به جرم او رسیدگی می‌شود:

- مرتکب در ایران یافت و یا به ایران اعاده گردد؛
- رفتار ارتكابی در جرائم موجب تعزیر هم به موجب قانون جمهوری اسلامی ایران و هم به موجب قانون محل وقوع، جرم باشد؛
- متهم در جرایم موجب تعزیر در محل وقوع جرم، محاکمه و تبرئه نشده یا در صورت محکومیت، مجازات کلاً یا بعضاً درباره او اجراء نشده باشد.

نکته ۲۲: هرگاه شخص غیرایرانی در خارج از ایران علیه شخصی ایرانی یا علیه کشور ایران مرتکب جرمی به جز جرائم مذکور در مواد قبل شود، در صورتی که جرم حدی باشد، چه وی در محاکم خارجی محاکمه و تبرئه شده باشد، یا اینکه محاکمه شده و مجازاتی را نیز تحمل نموده باشد، محاکم ایران حق دارند باری دیگر وی را بر مبنای قوانین جزایی ایران، محاکمه و مجازات نمایند. **نکته ۲۳:** هرگاه شخص غیرایرانی در خارج از ایران علیه شخصی ایرانی یا علیه کشور ایران مرتکب جرمی به جز جرایم مذکور در مواد قبل شود، در صورتی که جرم، حدی باشد، همین که عمل در قوانین جزایی ایران، جرم‌انگاری شده کافی است و لازم نیست در قوانین جزایی کشور محل وقوع نیز وصف مجرمانه داشته باشد.

نکته ۲۴: مرتکب جرائمی که به موجب قانون خاص یا عهدنامه‌ها و مقررات بین‌المللی در هر کشوری یافت شود در همان کشور محاکمه می‌شود (جرائم مشمول صلاحیت جهانی) اگر در ایران یافت شود؛ طبق قوانین جزایی جمهوری اسلامی ایران محاکمه و مجازات می‌گردد.

نکته ۲۵: اعاده مرتکبین جرایمی که در خارج از کشور واقع شده‌اند به ایران، مشمول قواعد مربوط به استرداد مجرمین است.

نکته ۲۶: منظور از مقررات بین‌المللی تمامی قراردادهای بین‌المللی یا چندجانبه‌ای که در عرصه بین‌المللی تنظیم می‌شود، نیست؛ بلکه منظور اسنادی است که دولت جمهوری اسلامی ایران بدان پیوسته و سپس آن اسناد در مجلس شورای اسلامی تصویب گردیده‌اند.

فصل سوم: قلمرو اجرای قوانین جزایی در زمان

نکته ۲۷: در جرایم حکومتی، مجازات و اقدام تأمینی و تربیتی باید به موجب قانونی باشد که قبل از وقوع جرم مقرر شده است و مرتکب هیچ رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل را نمی‌توان به موجب

قانون مؤخر به مجازات یا اقدامات تأمینی و تربیتی محکوم کرد. این قاعده، قاعده عطف به ماسبق نشدن قوانین کیفری نامیده می‌شود.

نکته ۲۸: استثنای وارد بر قاعده عطف به ماسبق نشدن قوانین کیفری، قانونی است که قانونی مبنی بر تخفیف یا عدم اجرای مجازات یا اقدام تأمینی و تربیتی یا از جهاتی مساعدتر به حال مرتکب باشد.

نکته ۲۹: هرگاه تا پیش از صدور حکم قطعی قانونی مبنی بر تخفیف یا عدم اجرای مجازات یا اقدام تأمینی و تربیتی یا از جهاتی مساعدتر به حال مرتکب تصویب شود، محاکمه و صدور رای طبق قانون اخیر صورت می‌گیرد.

نکته ۳۰: چنانچه پس از صدور حکم قطعی قانونی به تصویب برسد که وصف مجرمانه را از عمل مرتکب بزدايد، حکم قطعی اجراء نمی‌شود و اگر در جریان اجراء باشد اجرای آن موقوف می‌شود. در این موارد و همچنین در موردی که حکم قبلاً اجراء شده است هیچ‌گونه اثر کیفری بر آن مترتب نیست.

نکته ۳۱: چنانچه پس از صدور حکم قطعی قانونی به تصویب برسد که مجازات جرمی را کاهش دهد، قاضی اجرای احکام موظف است قبل از شروع به اجراء یا در حین اجراء از دادگاه صادرکننده حکم قطعی، اصلاح آن را طبق قانون جدید تقاضا کند. محکوم نیز می‌تواند از دادگاه صادرکننده حکم، تخفیف مجازات را تقاضا نماید.

نکته ۳۲: چنانچه پس از صدور حکم قطعی قانونی به تصویب برسد که مجازات جرمی را کاهش دهد و قاضی اجرای احکام یا محکوم تقاضای تخفیف مجازات نمایند، دادگاه صادرکننده حکم با لحاظ قانون لاحق، مجازات قبلی را تخفیف می‌دهد.

نکته ۳۳: چنانچه پس از صدور حکم قطعی قانونی به تصویب برسد که اقدامات تأمینی و تربیتی مقرر در قانون برای عمل ارتكابی از سوی اطفال بزهكار را کاهش دهد، قاضی اجرای احکام موظف است قبل از شروع به اجراء یا در حین اجراء از دادگاه صادرکننده حکم قطعی، اصلاح آن را طبق قانون جدید تقاضا کند؛ ولی یا سرپرست محکوم نیز می‌تواند از دادگاه صادرکننده حکم، تخفیف مجازات را تقاضا نماید.

نکته ۳۴: قوانینی که برای مدت معین و یا موارد خاص وضع شده است، از استثنائات عطف به ماسبق نشدن قوانین کیفری محسوب نمی‌شوند؛ مگر به تصریح قانون لاحق.

نکته ۳۵: قوانین و مقرراتی که بر مبنای شرع مقدس اسلام تدوین می‌گردند، تابع قواعد خاص خود هستند و همواره عطف به ماسبق می‌شوند.

نکته ۳۶: تعزیرات غیر منصوص شرعی نیز مشمول قواعد حاکم بر مقررات و نظامات دولتی هستند؛ برخلاف تعزیرات منصوص شرعی.

نکته ۳۷: قوانین زیر نسبت به جرایم سابق بر وضع قانون، فوراً اجرا می‌شود:

- قوانین مربوط به تشکیلات قضایی و صلاحیت؛
 - قوانین مربوط به ادله اثبات دعوی تا پیش از اجرای حکم؛
 - قوانین مربوط به شیوه دادرسی؛
 - قوانین مربوط به مرور زمان.
- نکته ۳۸:** در صورتی که پس از صدور حکم قطعی، قوانین جدید در خصوص ادله اثبات به تصویب برسند، پرونده برای بررسی به دادگاه صادرکننده حکم قطعی ارسال می‌شود.

فصل چهارم: قانونی بودن جرایم، مجازات‌ها و دادرسی کیفری

- نکته ۳۹:** اقدامات زیر باید مستند به قانون به عمل آیند:
- حکم به مجازات و اجرای آن؛
 - حکم به اقدام تأمینی و تربیتی و اجرای آن.
- نکته ۴۰:** اصل قانونی بودن در حقوق کیفری به معنی صدور حکم از طریق دادگاه صالح، به موجب قانون و با رعایت شرایط و کیفیات مقرر در آن است.
- نکته ۴۱:** حکم به مجازات یا اقدام تأمینی و تربیتی باید به میزان و کیفیت مقرر در قانون و اجرای آن‌ها باید به میزان و کیفیت مقرر در حکم دادگاه باشد.
- نکته ۴۲:** در صورتی که از صدور حکم و یا اجرای آن برخلاف قانون، صدمه و خسارتی حاصل شود:
- چنانچه از روی عمد یا تقصیر باشد، حسب مورد موجب مسئولیت کیفری و مدنی است؛
 - چنانچه از روی عمد یا تقصیر نباشد، خسارت از بیت‌المال جبران می‌شود.
- نکته ۴۳:** به زعم دکتر مصدق منظور از عبارت «در غیر این صورت، خسارت از بیت‌المال جبران می‌شود» در انتهای ماده ۱۳ ق.م.ا. مواردی است که از روی عمد یا تقصیر نباشد؛ مانند اینکه در اثر قصور یا اشتباه یا برداشت یا تفسیر نادرست قضایی از مواد قانونی، حکم به مجازات شدیدتر داده شده یا اجرای آن از میزان و کیفیت مقرر در قانون یا حکم دادگاه تجاوز کند.

بخش دوم: مجازات‌ها

فصل اول: مجازات‌های اصلی

- نکته ۴۴:** مجازات‌ها سه نوع‌اند:
- اصلی؛
 - تکمیلی؛
 - تبعی؛
- نکته ۴۵:** مجازات‌ها مختص اشخاص حقیقی نیستند؛ بلکه چنانچه رابطه علیت بین رفتار شخص

حقوقی و خسارت وارد شده احراز شود دیه و خسارت، قابل مطالبه خواهد بود. مجازات‌های تعزیری نیز قابل اعمال بر اشخاص حقوقی هستند.

نکته ۴۶: حد مجازاتی است که موجب، نوع، میزان و کیفیت اجرای آن در شرع مقدس، تعیین شده است.

نکته ۴۷: قصاص مجازات اصلی جنایات عمدی بر نفس، اعضاء و منافع است.

نکته ۴۸: دیه بر دو نوع است: دیه مقدر و دیه غیرمقدر. دیه غیرمقدر ارش نیز نامیده می‌شود.

نکته ۴۹: دیه در موارد زیر مورد حکم قرار می‌گیرد:

- برای ایراد جنایت غیرعمدی بر نفس، اعضاء و منافع؛
- برای جنایت عمدی در مواردی که به هر جهتی قصاص ندارد.

نکته ۵۰: تعزیر مجازاتی است که مشمول عنوان حد، قصاص یا دیه نیست

نکته ۵۱: تعزیر در موارد زیر تعیین و اعمال می‌گردد:

- ارتکاب محرمات شرعی؛
- نقض مقررات حکومتی.

نکته ۵۲: نوع، مقدار، کیفیت اجراء و مقررات مربوط به تخفیف، تعلیق، سقوط و سایر احکام تعزیر به موجب قانون تعیین می‌شود.

نکته ۵۳: دادگاه در صدور حکم تعزیری، با رعایت مقررات قانونی، موارد زیر را مورد توجه قرار می‌دهد:

- انگیزه مرتکب و وضعیت ذهنی و روانی وی حین ارتکاب جرم؛
- شیوه ارتکاب جرم، گستره نقض وظیفه و نتایج زیان بار آن؛
- اقدامات مرتکب پس از ارتکاب جرم؛
- سوابق و وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی مرتکب و تأثیر تعزیر بر وی.

نکته ۵۴: به زعم دکتر مصدق منظور از محرمات شرعی، جرایمی است که سابقه حرمت شرعی داشته باشند؛ مانند رشوه، خیانت در امانت و کلاهبرداری

نکته ۵۵: منظور از تعزیر منصوص شرعی، مواردی است که نوع، میزان و مجازات آن در شرع مشخص شده باشد. مثال‌هایی از این دسته از تعزیر او به قرار زیر است: خوابیدن دو نفر تحت لحاف واحد و به صورت برهنه و از بین بردن بکارت دختر؛ باید توجه داشت ارتشا و اختلاس و موارد مشابه با اینکه در شرع به قابل مجازات بودن آنها اشاره شده، تعزیر منصوص شرعی محسوب نمی‌شوند.

نکته ۵۶: مجازات‌های تعزیری به هشت درجه تقسیم می‌شود.

نکته ۵۷: مجازات تعزیری درجه یک عبارت است از:

- حبس بیش از بیست و پنج سال؛

- جزای نقدی بیش از یک میلیارد (۱/۰۰۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال؛
- مصادره کل اموال؛
- انحلال شخص حقوقی.
- نکته ۵۸:** مجازات تعزیری درجه دو عبارت است از:
 - حبس بیش از پانزده تا بیست و پنج سال؛
 - جزای نقدی بیش از پانصد و پنجاه میلیون (۵۵۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا یک میلیارد (۱/۰۰۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال.
- نکته ۵۹:** مجازات تعزیری درجه سه عبارت است از:
 - حبس بیش از ده تا پانزده سال؛
 - جزای نقدی بیش از سیصد و شصت میلیون ریال تا پانصد و پنجاه میلیون ریال.
- نکته ۶۰:** مجازات تعزیری درجه چهار عبارت است از:
 - حبس بیش از پنج تا ده سال؛
 - جزای نقدی بیش از یکصد و هشتاد میلیون ریال تا سیصد و شصت میلیون ریال؛
 - انفصال دائم از خدمات دولتی و عمومی.
- نکته ۶۱:** مجازات تعزیری درجه پنج عبارت است از:
 - حبس بیش از دو تا پنج سال؛
 - جزای نقدی بیش از هشتاد میلیون ریال تا یکصد و هشتاد میلیون ریال؛
 - محرومیت از حقوق اجتماعی بیش از پنج تا پانزده سال؛
 - ممنوعیت دائم از یک یا چند فعالیت شغلی یا اجتماعی برای اشخاص حقوقی؛
 - ممنوعیت دائم از دعوت عمومی برای افزایش سرمایه برای اشخاص حقوقی.
- نکته ۶۲:** مجازات تعزیری درجه شش عبارت است از:
 - حبس بیش از شش ماه تا دو سال؛
 - جزای نقدی بیش از بیست میلیون ریال تا هشتاد میلیون ریال؛
 - شلاق از سی و یک تا هفتاد و چهار ضربه و تا نود و نه ضربه در جرایم منافی عفت؛
 - محرومیت از حقوق اجتماعی بیش از شش ماه تا پنج سال؛
 - انتشار حکم قطعی در رسانه‌ها؛
 - ممنوعیت از یک یا چند فعالیت شغلی یا اجتماعی برای اشخاص حقوقی حداکثر تا مدت پنج سال؛
 - ممنوعیت از دعوت عمومی برای افزایش سرمایه برای اشخاص حقوقی حداکثر تا مدت پنج سال؛
 - ممنوعیت از اصدار برخی از اسناد تجاری توسط اشخاص حقوقی حداکثر تا مدت پنج سال.
- نکته ۶۳:** تعزیر درجه هفت عبارت است از:

- حبس از نود و یک روز تا شش ماه؛
 - جزای نقدی بیش از ده میلیون (۱۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا بیست میلیون (۲۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال؛
 - شلاق از یازده تا سی ضربه؛
 - محرومیت از حقوق اجتماعی تا شش ماه.
- نکته ۶۴:** مجازات تعزیری درجه هشت عبارت است از:
- حبس تا سه ماه؛
 - جزای نقدی تا ده میلیون ریال؛
 - شلاق تا ده ضربه.
- نکته ۶۵:** منظور از محرومیت از حقوق اجتماعی، شمول مجازات‌های تبعی است. مصادیق محرومیت از حقوق اجتماعی در مجازات‌های تبعی بیان خواهد شد.
- نکته ۶۶:** در صورتی که حداقل مجازات قانونی یک جرم، منطبق بر یکی از درجات مجازات تعزیری و حداکثر آن منطبق با درجه بالاتر باشد، از درجه بالاتر محسوب می‌شود.
- نکته ۶۷:** در صورتی که مجازات قانونی یک جرم، از دو یا چند نوع باشد، مجازات شدیدتر ملاک تشخیص درجه جرم است.
- نکته ۶۸:** در صورتی که مجازات قانونی یک جرم، از دو یا چند نوع باشد و تشخیص مجازات شدیدتر ممکن نباشد، حبس ملاک تشخیص درجه جرم است.
- نکته ۶۹:** اگر مجازاتی با هیچ یک از بندهای هشت‌گانه مجازات تعزیری مطابقت نداشته باشد مجازات درجه هفت محسوب می‌شود.
- نکته ۷۰:** تعیین درجه جرم، تأثیری در میزان حداقل و حداکثر مجازات‌های مقرر در قوانین جاری ندارد.
- نکته ۷۱:** در هر مورد که حکم به مصادره اموال صادر می‌شود باید هزینه‌های متعارف زندگی محکوم و افراد تحت تکفل او مستثنی شود.
- نکته ۷۲:** مجازات اشخاص حقوقی با توجه به شدت جرم ارتكابی و نتایج زیان بار آن تعیین می‌گردد.
- نکته ۷۳:** مجازات اشخاص حقوقی می‌تواند یک یا دو مورد از موارد زیر باشد:
- انحلال شخص حقوقی؛
 - مصادره کل اموال؛
 - ممنوعیت از یک یا چند فعالیت شغلی یا اجتماعی به‌طور دائم یا حداکثر برای مدت پنج سال؛
 - ممنوعیت از دعوت عمومی برای افزایش سرمایه به‌طور دائم یا حداکثر برای مدت پنج سال؛
 - ممنوعیت از اصدار برخی از اسناد تجاری حداکثر برای مدت پنج سال؛
 - جزای نقدی؛